

ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти. На основі науково-педагогічної літератури розкрито поняття «інклюзивна освіта». Визначено ефективні умови для роботи з дітьми в закладах з інклюзивним навчанням, а також основні завдання, які ставить перед собою команда фахівців, що здійснює психолого-педагогічний супровід дітей означеної категорії. Запропоновано рекомендації педагогічним працівникам щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти в умовах сьогодення.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, індивідуальна програма розвитку, асистент вихователя, асистент дитини.

В статье рассмотрены особенности инклюзивного обучения детей с особыми образовательными потребностями в учреждениях дошкольного образования. На основе научно-педагогической литературы раскрыто понятие «инклюзивное образование». Определены эффективные условия для работы с детьми в учреждениях с инклюзивным обучением, а также основные задачи, которые ставит перед собой команда специалистов, осуществляющих психолого-педагогическое сопровождение детей указанной категории. Предложены рекомендации педагогическим работникам по работе с детьми с особыми образовательными потребностями в учреждениях дошкольного образования в условиях современности.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, инклюзивное обучение, дети с особыми образовательными потребностями, индивидуальная программа развития, ассистент воспитателя, ассистент ребёнка.

The article deals with the features inclusive education of children with special educational needs in pre-school establishments. On the basis of scientific and pedagogical literature the concept of "inclusive education" is revealed. Effective conditions for working with children in institutions with inclusive education are defined. Such as: legal and financial provision of educational process, regulated by normative-legal documents; personnel resource

of institution with inclusive education, specially prepared for work with "special" children; architectural accessibility of educational institutions and material and technical base for the creation of a barrier-free environment (ramps, lifts, cabinets of physical education and psychomotor correction, rooms for speech therapy and correctional exercises, a sports hall, specially equipped toilets, etc.); adapted curricula and occupation plans, compiled by specialists and aimed at the development of "special" children; necessary handout and didactic material for working with children of the specified category. And also the main tasks set by a team of specialists, which carries out psychological and pedagogical support for children of the specified category. Recommendations are offered to pedagogical workers regarding work with children with special educational needs in pre-school establishments in the present conditions.

The analysis of scientific and pedagogical and professional literature made it possible to find out that for a long time the introduction of inclusive education was studied by a large number of domestic and foreign scientists.

Inclusive education is proven to be an approach that helps to adapt educational curriculum to the needs of children. It has been revealed that the period of pre-school is sensitive to the formation of its primary outlook, self-awareness and the development of social properties. The role of an individual program of development of a child with special educational needs is substantiated.

Key words: inclusiveness, inclusive education, children with special educational needs, individual development program, assistant educator, child assistant.

Постановка проблеми. В Україні одним із пріоритетних напрямів реформування освіти є запровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти (ЗДО), адже незаперечним залишається той факт, що, незважаючи на стан здоров'я, наявності того чи іншого фізичного або інтелектуального порушення, кожна дитина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти їх однолітків. Право на рівний доступ до якісної освіти та навчання за місцем проживання в умовах закладів дошкільної

та загальної середньої освіти мають усі без винятку діти, адже воно закріплене Конституцією України та іншими нормативно-правовими документами. Саме тому, в нашій державі проблема навчання дітей з особливими освітніми потребами набуває неабиякої актуальності, зокрема й питання інтеграції *таких дітей у суспільство, основою якої є доступ до якісної освіти, починаючи із дошкільної.*

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

Проведений нами аналіз науково-педагогічної та фахової літератури дає підстави стверджувати, що впродовж тривалого часу питання впровадження інклюзивної форми навчання досліджувалися значною кількістю науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних.

Так, аналізуючи досвід навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у країнах Європи, можемо зробити висновок, що інклюзивне навчання в більшості із них є основною формою здобуття освіти. Так, досить ґрунтовно європейську освітню ситуацію характеризує норвезький професор С. Стангвік (S. Stangvik): «Процес інклюзії має кілька стадій: від явного до прихованого спротиву, через пасивне сприйняття – до активного. Сьогодні ми наближаємося до завершальної стадії. Втім, для цього нам потрібно було близько 20 років» [2, с. 20].

Підтримуючи входження України у європейську спільноту, Міністерство освіти і науки України та Академія педагогічних наук України як основні «законодавці» освітньої політики стосовно освіти дітей з особливими потребами поступово відходять від чинної системи спеціальних закладів освіти (шкіл-інтернатів, спеціальних освітніх установ), що дісталася Україні в спадок від Радянського Союзу з його цінностями «ідеального суспільства», до більш демократичної системи інклюзивного навчання [2, с. 24].

Вивченням питань інклюзивного навчання та технологією його впровадження в нашій країні в умовах сьогодення займається низка вчених, зокрема І. Горбенко, Е. Данілавічюте, В. Засенко, А. Колупаєва, Ю. Найда, Л. Савчук, Н. Софій, О. Таранченко, М. Шеремет та ін., праці яких присвячено дослідженню проблеми залучення осіб з особливими освітніми потребами до навчання в освітніх закладах і наданню корекційно-розвивальних послуг в умовах інклюзивної освіти та соціалізації в суспільство.

Представлений нами аналіз наукової літератури доводить, що вітчизняні педагоги активно впроваджують новітні системи навчання дітей з інклюзивною формою, використовуючи при цьому досвід роботи, що склався впродовж тривалого часу як в Україні, так і за кордоном. Однак проведені науковцями дослідження свідчать про дещо неоднозначне та суперечливе ставлення до інклюзивної форми навчання з боку педагогів, батьків та учнів. Таким чином, питання впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у заклади дошкільної освіти сьогодні, як ніколи, на часі, а отже, потребує всебічного вивчення, чому й присвячене наше дослідження.

Мета статті – здійснити аналіз науково-педагогічної літератури з метою розкриття особливостей впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Конвенція ООН про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами [3, с. 16].

Є. Беркут вважає, що інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчальне середовище до потреб дітей, які дещо відрізняються від однолітків своїми фізичними та навчальними можливостями. Створити належні умови для розвитку таких дітей та їхнього успішного навчання, забезпечити сприятливе середовище (усунення фізичних, організаційних та психологічних перешкод) – основне завдання інклюзивного навчання [1, с. 2].

Період дошкільної не лише відіграє важливу роль у становленні особистості, а й є сензитивним для формування її первинного світогляду, самосвідомості, розвитку соціальних властивостей. Саме в цей час закладаються передумови майбутньої навчальної діяльності дитини, відбувається активний розвиток її пізнавальних можливостей [4]. Тому, на нашу думку, саме від закладів дошкільної освіти залежить виконання першого етапу – введення дитини з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього простору, що дає їй змогу взаємодіяти зі здоровими ровесниками, спостерігати за ними та наслідувати їх, отримуючи таким чином необхідний соціальний досвід. Інтенсивна соціальна взаємодія допомагає встановленню дружніх, позитивних стосунків та створенню своєрідної мережі соціальної підтримки. Спільні заняття сприяють концентрації уваги дітей, посиленню їхньої мотивації до навчання. Вони на рівні зі здоровими однолітками намагаються брати участь у різноманітних громадських програмах, набуваючи вмінь, необхідних для успішного самостійного життя в суспільстві. Це є добрим підґрунтям для подальшого інклюзивного навчання.

Інклюзія в ЗДО має позитивний вплив і на дітей з типовим розвитком. Вони з раннього віку починають розуміти, з якими труднощами стикаються люди, які мають проблеми в розвитку, стають чуйними до їхніх потреб, вчать більш толерантно сприймати людські відмінності, підтримувати один одного.

Таким чином, якщо навчально-виховна робота в закладі буде правильно спланована та проводитися систематично, це забезпечить захист права кожної дитини, зокрема й з обмеженими можливостями, на отримання якісної освіти.

Результативність навчально-виховної, корекційно-реабілітаційної та лікувально-профілактичної роботи в інклюзивній групі значною мірою залежить від виявлених нами умов, що створені для роботи з дітьми з обмеженими можливостями, а саме:

- юридичне та фінансове забезпечення освітнього процесу, регламентоване нормативно-правовими документами;
- кадровий ресурс закладу з інклюзивним навчанням, спеціально підготовлений для роботи з «особливими» дітьми;

- архітектурна доступність навчальних закладів та матеріально-технічна база для створення безбар'єрного середовища (пандуси, підйомники, кабінети лікувальної фізкультури та психомоторної корекції, кімнати для логопедичних і корекційних занять, спортивна зала, спеціально обладнані туалети тощо);

- адаптовані навчальні програми та плани занять, складені фахівцями та спрямовані на розвиток «особливих» дітей;

- необхідний роздатковий та дидактичний матеріал для роботи з дітьми означеної категорії.

Неабияке значення в отриманні якісних результатів роботи з дітьми з обмеженими можливостями має координованість впливів усієї групи фахівців, які супроводжують «особливих» дітей, як-от: керівника закладу, вихователя-методиста, вихователя, дефектолога, психолога, логопеда, асистента вихователя, асистента дитини, лікарів і, звичайно ж, батьків. Чимало залежить і від комплексного підходу всіх членів команди до планування й реалізації корекційно-розвивальних заходів та створення індивідуальної програми розвитку, в якій не лише закріплено вимоги щодо організації навчання та виховання дитини, а й визначено характер освітніх послуг та форм підтримки. В основу такої програми повинні бути покладені рекомендації фахівців інклюзивно-ресурсних центрів (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 № 545) [6] та лікарів.

Індивідуальна програма розвитку дитини розробляється на три місяці на основі програм (зокрема й спеціальних), рекомендованих МОН України для закладів дошкільної освіти, з відповідною їх адаптацією до особливих потреб дитини та затверджується керівником закладу. Проте варто зауважити, що ця програма щомісяця має переглядатися з метою її коригування та доповнення.

Розробляючи індивідуальну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами, важливо враховувати оцінку динаміки її розвитку, що підтверджується відомостями про наявні досягнення (різноманітні поробки, малюнки, результати спостережень педагогів тощо), а запорукою успіху супроводу є правильно і грамотно прописані актуальні цілі зв'язку з дитиною.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2015 № 531 [5] в закладах дошкільної освіти, де є інклюзивні групи, передбачається наявність посад асистента вихователя, який входить до групи психолого-педагогічного супроводу дитини та забезпечує особистісно орієнтований, індивідуальний підхід до освітнього процесу, разом із групою фахівців психолого-педагогічного супроводу розробляє індивідуальну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами, а також асистента дитини, який, на відміну від асистента вихователя, здійснює індивідуальну підтримку дитини зі складними чи комплексними порушеннями розвитку. Така підтримка здійснюється також батьками дитини або особами, які їх замінюють, волонтерами, фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяє здійснювати цю функцію на громадських засадах або за рахунок коштів громадських організацій та інших джерел, що не заборонені законодавством. Посада асистента дитини вводиться на підставі письмової заяви батьків або осіб, які їх замінюють.

Робота всієї команди фахівців упродовж усього періоду перебування «особливої» дитини в закладі дошкільної освіти спрямовується на вивчення її можливостей, потреб, індивідуальних особливостей, а також на планування роботи з нею, моніторинг її досягнень в усіх сферах розвитку та реалізації індивідуальної програми в цілому.

Працюючи з дітьми з особливими освітніми потребами, педагогічні працівники мають бути компетентними, насамперед, у таких питаннях:

- вплив держави та суспільства щодо організації освіти дітей з особливими освітніми потребами;

- розуміння основних завдань корекційної педагогіки та спеціальної психології;

- особливості та закономірності розвитку осіб з особливими освітніми потребами;

- комплексне психолого-педагогічне вивчення дітей;

- диференційовані й індивідуальні механізми і прийоми дошкільного корекційного навчання та виховання кожної категорії дітей;

- зміст та методи роботи з родинами вихованців.

Ми вважаємо, що педагогічним працівникам, у групі яких є дитина з особливими освітніми потребами, необхідно:

- толерантно ставитися до «особливих» дітей, але в жодному разі не акцентувати увагу на такій дитині;

- сприяти тому, щоб кожна дитина, зокрема й «особлива», відчула себе потрібною;

- надавати означеній категорії дітей індивідуальну підтримку, але при цьому не відмежовувати їх від інших дітей;

- сприяти створенню в дитячому колективі атмосфери доброзичливості, справедливості й терпимості;

- намагатися наблизити навчальні завдання до потреб і можливостей такої дитини;

- співпрацювати з усією мультидисциплінарною командою, що супроводжує дитину: дефектологом, логопедом, психологом, вихователем, асистентом вихователя, асистентом дитини, батьками.

Варто відзначити, що навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами в групі зі здоровими однолітками сприятиме набуттю ними комунікативних та соціальних навичок відповідно до віку, а спільні заняття сприятимуть концентрації їх уваги та посиленню мотивації до навчання.

Висновки. Отже, включення дітей з особливими освітніми потребами в освітній процес необхідно розпочинати саме із закладів дошкільної освіти. Використання сучасних підходів та обґрунтованих нами умов інклюзивного навчання дітей означеної категорії сприятиме створенню підґрунтя для їх успішної адаптації та досягнення позитивного навчально-корекційного результату.

Аналізуючи думки науковців, а також наявний досвід інклюзивного навчання у вітчизняних закладах освіти, можемо констатувати, що мета інклюзії буде досягнута лише в тому випадку, коли така діяльність супроводжуватиметься належною фінансовою та своєчасною методичною підтримкою, підготовкою відповідних фахівців для роботи з означеною категорією дітей, позитивним ставленням до інклюзії не лише батьків та вчителів, а й суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Беркут Є. Г. Трудове навчання в інклюзивних класах / Є. Г. Беркут, І. М. Брусенська, Л. Л. Кошарська, Г. В. Кравченко ; упоряд. Н. І. Боринець. – Київ : Вид. дім «Перше вересня», 2018. – 144 с.

2. Колупаєва А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. Савчук. – К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.

3. Колупаєва А. Інклюзивне навчання: досвід упровадження / А. Колупаєва. – Вид. група «Шкільний світ», 2015. – 200 с.

4. Кузава І. Б. Особливості організації інклюзивного дошкільного навчального закладу [Електронний ресурс] / І. Б. Кузава. URL: <http://ktempeddoshk.at.ua/>

[load/fakultativ_quot_osobliva_ditina_quot/kuzava_i_b_osoblivosti_organizaciji_inkljuzivnogo_doshkilnogo_navchalnogo_zakladu/37-1-0-14](http://ktempeddoshk.at.ua/load/fakultativ_quot_osobliva_ditina_quot/kuzava_i_b_osoblivosti_organizaciji_inkljuzivnogo_doshkilnogo_navchalnogo_zakladu/37-1-0-14) (дата звернення: 04.02.2019).

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 № 346 та від 14.06.2000 № 963» від 29.07.2015 № 531 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531-2015-%D0%BF> (дата звернення: 28.01.2019).

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 № 545 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF> (дата звернення: 28.01.2019).

Дата надходження до редакції: 28.02.2019 р.